

КАРЗУН Даниїл,
магістр, аспірант кафедри обліку та податкування
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0009-0008-5828-8365
d.karzun@knute.edu.ua

ОБЛІКОВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

В умовах глобалізації фінансових ринків і зростання впливу економічної нестабільності розроблення ефективних моделей облікової ідентифікації та оцінки фінансових інструментів є надзвичайно актуальним. Це забезпечує суб'єктам господарювання стабільність і прозорість у фінансовій звітності, сприяючи підвищенню довіри інвесторів. Метою статті є визначення специфіки облікової ідентифікації та оцінки фінансових інструментів у сучасних умовах глобалізації та високої нестабільності, а також обґрунтування шляхів їх удосконалення з урахуванням змін у міжнародних і національних стандартах для забезпечення прозорості та ефективного управління фінансовими ризиками. Дослідження ґрунтується на гіпотезі, що сучасні зміни у стандартах обліку та оцінки фінансових інструментів впливають на рівень прозорості фінансової звітності та ефективність управління фінансовими ризиками, водночас адаптація обліку фінансових інструментів до міжнародних вимог сприятиме їх об'єктивнішому відображенню у фінансовій звітності підприємств. Застосовано методи системного та порівняльного аналізу, класифікації, логічного узагальнення. Висвітлено теоретичні засади облікової ідентифікації та оцінки фінансових інструментів, зокрема сутність різних бізнес-моделей та управління ними. Проведено аналіз наявних підходів щодо оцінки фінансових інструментів, включаючи первісну та подальшу оцінку, зокрема методи визначення справедливої вартості, та розглянуто проблеми, що виникають у процесі оцінки в умовах нестабільності. Обґрунтовано перспективи вдосконалення обліку фінансових інструментів в Україні, а також їх адаптацію до міжнародних

KARZUN Daniil,
Full Higher Education, Postgraduate Student
of the Department of Accounting and Taxation
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0009-0008-5828-8365
d.karzun@knute.edu.ua

ACCOUNTING IDENTIFICATION AND VALUATION OF FINANCIAL INSTRUMENTS

In the globalization context of financial markets and the growing impact of economic instability, the development of effective models of accounting identification and valuation of financial instruments is extremely relevant. This provides business entities with stability and transparency in financial reporting, contributing to increase investor confidence. The research aim is to determine the specifics of accounting identification and valuation of financial instruments in modern conditions of globalization and high instability, as well as to substantiate ways of their improvement, taking into account changes in international and national standards, in the context of ensuring transparency and effective management of financial risks. The hypothesis of the research is that modern changes in the standards of accounting and valuation of financial instruments affect the level of transparency of financial reporting and the effectiveness of financial risk management, while adapting the accounting of financial instruments to international requirements will contribute to their more objective reflection in the financial reporting of enterprises. The methods of systematic and comparative analysis, classification, logical generalization have been applied. The paper highlights the theoretical principles of accounting identification and valuation of financial instrument; in particular, the essence of various business models for managing them has been considered. An analysis of existing approaches to the valuation of financial instruments is carried out, including initial and subsequent valuation, in particular methods of fair value, and problems arising in the valuation process in conditions of instability have been considered. Prospects for improving the accounting of financial instruments in Ukraine were identified, including

стандартів, автоматизацію процесів обліку та формування рекомендацій щодо управління фінансовими ризиками в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: фінансові інструменти, облік, оцінка, бізнес-модель, нестабільність, ризики, подальша оцінка, справедлива вартість.

their adaptation to international standards, automation of accounting processes and development of recommendations for managing financial risks according to modern challenges.

Keywords: financial instruments, accounting, valuation, business model, volatility, risks, subsequent valuation, fair value.

JEL Classification: D80, E60, G28.

Вступ

Забезпечення стабільності та сталого розвитку суб'єктів господарювання, насамперед стійкості їх фінансових результатів, вимагає активізації уваги до питання утримання фінансових інструментів та різноманітних бізнес-моделей управління в сучасних умовах глобалізації та невизначеності. Від вибору моделі управління фінансовими інструментами залежить і підхід до їх обліку, оцінки та розкриття у фінансовій звітності. Мета утримання конкретних фінансових інструментів впливає на спосіб їх відображення у звітності та напрями використання цих інструментів суб'єктом господарювання.

Коло питань щодо ідентифікації та оцінки фінансових інструментів перебувають у полі зору низки вітчизняних авторів. Зокрема, Нагорна ґрунтовно досліджує особливості МСФЗ 9 "Фінансові інструменти" (Нагорна, 2022). Пилипенко та Демська розглядають специфіку впливу облікової політики щодо фінансових активів суб'єктів господарювання на фінансову результативність їх функціонування (Пилипенко & Демська, 2020). Рапа вивчає сутність фінансових інструментів та наявні підходи щодо проведення їх оцінки (Рапа, 2023). Бурденко висвітлює наукове підґрунтя щодо трактування сутності фінансових інструментів та зосереджується на підходах до проведення їх класифікації за відповідними ознаками (Бурденко, 2006). Логвінов звертає увагу на роль фінансових інструментів у розвитку відносин транскордонного співробітництва (Логвінов, 2024). Назарова та Задніпровський досліджують проведення аудиту оцінки фінансових інструментів (Назарова & Задніпровський, 2018).

Шепелюк та Юнацький розглядають дисконтування як фінансовий інструмент проведення вартісної оцінки об'єктів обліку, деталізуючи труднощі його здійснення в умовах використання міжнародних стандартів (Шепелюк & Юнацький, 2019). Яцун і Вдовенко характеризують специфіку застосування фінансових інструментів для досягнення цілей сталого розвитку (Яцун & Вдовенко, 2024).

Снігурська визначає засоби оцінювання активів у контексті формування резервів для відшкодування знецінення, базуючись на основних положеннях МСФЗ 9 (Снігурська, 2017). Попко та Лукова виокремлюють методологічні підходи до вдосконалення оцінки такого фінансового інструменту суб'єктів господарювання, як довгострокова заборгованість (Попко & Лукова, 2023).

Водночас, зважаючи на зміни, що відбулися у сфері обліку та оцінки фінансових інструментів в Україні в останні роки, важливо провести порівняльний аналіз цих змін з погляду наявних моделей та підходів.

Метою дослідження є визначення особливостей облікової ідентифікації та оцінки фінансових інструментів в умовах глобалізації та високої економічної нестабільності, а також обґрунтування шляхів їх удосконалення з огляду на зміни у міжнародних та національних стандартах, у контексті забезпечення прозорості та ефективного управління фінансовими ризиками.

Проведене дослідження базується на гіпотезі, що сучасні зміни у стандартах обліку та оцінки фінансових інструментів впливають на рівень прозорості фінансової звітності та ефективність управління фінансовими ризиками, водночас адаптація обліку фінансових інструментів до міжнародних вимог сприятиме їх об'єктивнішому відображенню у фінансовій звітності підприємств.

Методологічний базис проведених наукових досліджень становить методи системного і порівняльного аналізу (під час вивчення змін у стандартах обліку фінансових інструментів), класифікації (у процесі розгляду й порівняння бізнес-моделей управління фінансовими інструментами), логічного узагальнення (для формулювання рекомендацій щодо вдосконалення підходів до оцінки та управління фінансовими ризиками).

Інформаційною базою дослідження стали нормативно-правові акти, міжнародні стандарти фінансової звітності, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, наукові праці фахівців у сфері фінансового обліку.

Основна частина статті має три взаємопов'язаних розділи. У першому розглянуто теоретичні засади облікової ідентифікації та оцінки фінансових інструментів, зокрема проаналізовано сутність різних бізнес-моделей управління ними. Другий розділ присвячено аналізу наявних підходів щодо оцінки фінансових інструментів, включаючи первісну та подальшу оцінку, зокрема методи визначення справедливої вартості, а також досліджено проблеми, що виникають у процесі оцінки в умовах нестабільності. У третьому розділі розглянуто перспективи вдосконалення обліку фінансових інструментів в Україні, а також їх адаптацію до міжнародних стандартів, автоматизацію процесів обліку та формування рекомендацій для управління фінансовими ризиками в сучасних викликах.

1. Огляд бізнес-моделей управління фінансовими інструментами

Відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) та Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) в Україні, фінансові інструменти є договорами, що створюють фінансовий актив для однієї сторони та фінансове зобов'язання або інструмент власного капіталу для іншої. Згідно з МСБО 32 "Фінансові інструменти: подання", фінансовий інструмент може бути як простим, так і складним, залежно від його умов. Найпоширенішими видами фінансових інструментів є: активи (грошові кошти, цінні папери, дебіторська заборгованість); зобов'язання (кредиторська заборгованість, облигації, позики); інструменти капіталу (акції, пайові внески) тощо (МСБО 32, 2012).

Розглянемо бізнес-моделі управління фінансовими інструментами. Відповідно до МСФЗ 9 "Фінансові інструменти", бізнес-моделі управління фінансовими інструментами визначають, яким чином суб'єкт

господарювання управляє своїми фінансовими активами для створення грошових потоків (МСФЗ 9, 2012).

Бізнес-моделі впливають на методи оцінки та відображення фінансових інструментів у звітності. Існує три основні бізнес-моделі (Рапа, 2023):

"Утримання для одержання контрактних грошових потоків" – суб'єкти господарювання, що обирають цю модель, утримують фінансові активи для отримання регулярних грошових потоків (відсотки або основна сума боргу). Фінансові активи, що утримуються за цією моделлю, оцінюються за амортизованою вартістю. За цієї моделі пріоритетним є отримання стабільних грошових потоків, а також відсутність планів щодо продажів фінансових активів у короткостроковій перспективі.

"Утримання для одержання грошових потоків та продаж" орієнтована на використання більш гнучкого підходу, за якого суб'єкт господарювання має змогу як одержати певні грошові потоки через фінансові активи, так і реалізувати їх на ринку. Завдяки цьому вони можуть реагувати на кон'юнктуру фінансових ринків, досягаючи оптимального співвідношення між показниками ліквідності та стійкості. Модель передбачає реалізацію фінансових активів з метою отримання додаткових вигод. Оцінка фінансових активів відповідно до зазначеної моделі відбувається з використанням показника справедливої вартості через інший сукупний дохід (*FVOCI*);

"Активна торгівля (інші моделі)" застосовується суб'єктами господарювання, що активно реалізують та придбають фінансові інструменти, отримуючи прибуток внаслідок коливання цін на ринку. Оцінка фінансових інструментів відбувається за справедливою вартістю через прибуток чи збиток (*FVPL*).

Обрана бізнес-модель значною мірою впливає на спосіб відображення фінансових інструментів у звітності. Суб'єкти господарювання, що застосовують моделі для отримання грошових потоків, орієнтуються на консервативні методи оцінки, тоді як активна торгівля та хеджування ризиків передбачають використання справедливої вартості. Це впливає на їх фінансову прозорість, рівень ризику, гнучкість.

У табл. 1 наведено порівняльну характеристику бізнес-моделей управління фінансовими інструментами суб'єктів господарювання.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика бізнес-моделей управління фінансовими інструментами суб'єктів господарювання

Критерій	Модель		
	Утримання для отримання контрактних грошових потоків	Утримання для отримання грошових потоків та продажу	Активна торгівля (спекулятивна модель)
Мета утримання	Отримання стабільних грошових потоків	Отримання грошових потоків та можливий продаж	Продаж для отримання прибутку від ринкових змін
Основні інструменти	Облігації, кредити, інші боргові зобов'язання	Облігації, акції, інші фінансові активи	Акції, деривативи, короткострокові фінансові активи
Оцінка на дату балансу	Амортизована вартість	Справедлива вартість через інший сукупний дохід (<i>FVOCI</i>)	Справедлива вартість через прибуток або збиток (<i>FVPL</i>)

Критерій	Модель		
	Утримання для отримання контрактних грошових потоків	Утримання для отримання грошових потоків та продажу	Активна торгівля (спекулятивна модель)
Гнучкість у продажу	Низька	Середня	Висока
Пріоритет	Отримання доходу від відсотків та основної суми боргу	Баланс між доходом від грошових потоків та можливістю продажу	Максимізація прибутку від ринкових коливань
Ризики	Низькі ринкові ризики, високий кредитний ризик	Помірні ринкові ризики	Високі ринкові ризики
Тип суб'єктів, що застосовують модель	Банки, інвестори з довгостроковими стратегіями	Підприємства зі змішаною стратегією інвестування	Інвестиційні фонди, трейдери
Частота переоцінки	Низька переоцінка лише за кредитними ризиками	Регулярна переоцінка відповідно до ринкової вартості	Постійна переоцінка за ринковими цінами
Вплив на фінансову звітність	Стабільні фінансові показники	Зміни у вартості активів відображаються в капіталі	Висока волатильність фінансових результатів

Джерело: узагальнено автором на основі (МСФЗ 9, 2012; МСБО 32, 2012; НП(С)БО 13, 2001).

Правильний вибір бізнес-моделі управління фінансовими інструментами дає змогу суб'єктам господарювання ефективно планувати свої грошові потоки, управляти ризиками та забезпечувати належне відображення фінансових результатів у звітності.

2. Проблематика та компаративний аналіз видів оцінки фінансових інструментів в обліку

Бурденко наголошує, що як МСФЗ, так і НП(С)БО вимагають від суб'єктів господарювання у фінансовій звітності розкривати, а не приховувати інформацію про розміри та наслідки фінансових інструментів, що були ними використані, оскільки багато фінансових інструментів застосовують для керування фінансовими ризиками, однак їх використання також супроводжується значними ризиками (Бурденко, 2006).

Оцінка фінансових інструментів на дату придбання або виникнення є важливим етапом під час їх відображення в бухгалтерському обліку. Цей етап визначає початкову вартість фінансових активів або зобов'язань та встановлює основу для подальших оцінок і відображення змін у вартості. Отже, основні особливості оцінки фінансових інструментів на дату придбання/виникнення визначаються Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ 9 "Фінансові інструменти") та національними стандартами (НП(С)БО 13 "Фінансові інструменти") (МСФЗ 9, 2012; НП(С)БО 13, 2001).

Важливим у цьому контексті є первісна оцінка фінансових інструментів. На дату придбання або виникнення фінансового інструменту підприємство повинно оцінити його за справедливою вартістю. Згідно з НП(С)БО 13 "Фінансові інструменти", їх первісна оцінка та відображення здійснюється за фактичною собівартістю, яка становить суму справедливої вартості та витрат, понесених у зв'язку з придбанням чи вибуттям таких інструментів (НП(С)БО 13, 2001). Це правило застосовується як до фінансових активів, так і до фінансових зобов'язань. Розрізняють справедливую вартість та первісну вартість з урахуванням витрат на транзакцію.

Справедлива вартість – це ціна, яка була б отримана за продаж активу або сплачена за погашення зобов'язання в рамках звичайної

операції між учасниками ринку на дату оцінки. Для фінансових інструментів справедлива вартість зазвичай визначається на основі ринкових котирувань, якщо такі є.

Для фінансових активів, якщо фінансовий інструмент (наприклад, акція чи облігація) торгується на активному ринку, справедлива вартість визначається за поточними ринковими цінами. Для фінансових зобов'язань справедлива вартість може включати ринкову ставку відсотка або суму, яка підлягає виплаті на дату оцінки.

Якщо не передбачено проведення оцінки певних фінансових інструментів за допомогою показника справедливої вартості через прибуток або збиток (*FVPL*), то до первісної вартості підлягає включення витрат на транзакції. Це додаткові витрати, понесені внаслідок купівлі, виникнення фінансового зобов'язання (податки, комісії, збори).

Якщо фінансові активи забезпечують отримання грошових потоків або призначені для реалізації (амортизована вартість або *FVOCI*), то витрати на здійснення транзакцій входять до складу справедливої вартості.

Для фінансових інструментів, що оцінюються за справедливою вартістю через прибуток або збиток (*FVPL*), витрати на транзакції не включають у *первісну вартість*, тому що вони відносяться до витрат звітного періоду.

Розглянемо способи оцінки фінансових інструментів залежно від їх категорії. На дату придбання фінансові інструменти класифікуються залежно від бізнес-моделі суб'єкта господарювання та характеристик самих інструментів. Відповідно до цього визначаються їх подальші облікові підходи:

Фінансові активи, оцінювані за амортизованою вартістю. Якщо суб'єкт має на меті утримувати фінансові активи для отримання контрактних грошових потоків і ці грошові потоки складаються з погашення основної суми боргу та відсотків, такі активи оцінюються за амортизованою вартістю. На дату придбання актив визначається за справедливою вартістю з додаванням витрат на транзакції, наприклад, облігації, які господарюючий суб'єкт планує утримувати до погашення для отримання фіксованих відсоткових виплат.

Фінансові активи, які оцінюються за допомогою справедливої вартості через інший сукупний дохід (FVOCI), мають ті активи, якими суб'єкт господарювання володіє для отримання грошових потоків чи їх наступної реалізації. Їхня оцінка проводиться за показником справедливої вартості з включенням витрат, понесених внаслідок проведення транзакцій. Подальші зміни їх вартості підлягають висвітленню у складі інших сукупних доходів суб'єкта.

До складу фінансових інструментів, оцінка яких проводиться за допомогою показника справедливої вартості через прибуток або збиток (FVPL), належать ті, які суб'єкт господарювання утримує для спекулятивної торгівлі або якщо вони не відповідають критеріям інших категорій. Вони первісно оцінюються за справедливою вартістю, причому витрати на транзакції не додаються до первісної вартості, а визнаються як витрати періоду (деривативи, у тому числі форварди, ф'ючерси, опціони, та інші інструменти).

Пилипенко та Демська вважають, що переважання справедливої вартості в оцінюванні фінансових активів може бути виправдане волатильністю ринків фінансових інструментів, а варіантність визнання результатів

їх переоцінки зумовлена базуванням концептуальної основи фінансової звітності на поєднанні фінансової та фізичної концепцій збереження капіталу (Пилюпенко & Демська, 2020).

Основними методами подальшої оцінки є: оцінка за амортизованою собівартістю, за справедливою вартістю через прибутки або збитки (*FVPL*) та за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (*FVOCI*) (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика подальшої оцінки фінансових інструментів в обліку

Ознака	Методи оцінки		
	За справедливою вартістю через прибутки/збитки (<i>FVPL</i>)	За справедливою вартістю через інший сукупний дохід (<i>FVOCI</i>)	За амортизованою собівартістю
Категорія фінансових інструментів	Спекулятивні активи/зобов'язання, деривативи	Активи, які утримуються для отримання грошових потоків або продажу	Активи, утримувані для отримання фіксованих грошових потоків
Ціль утримання	Короткострокові операції для отримання прибутку від ринкових змін	Утримання для продажу або стабільного доходу з можливістю продажу	Отримання стабільних грошових потоків (відсотків, погашення боргу)
Первісна оцінка	Справедлива вартість, витрати на транзакції не враховуються	Справедлива вартість, витрати на транзакції враховуються	Справедлива вартість плюс витрати на транзакції
Подальша оцінка	Переоцінка на кожен звітний день за справедливою вартістю	Переоцінка на кожен звітний день за справедливою вартістю	Оцінка за амортизованою собівартістю з використанням ефективної ставки відсотка
Відображення змін у фінансовій звітності	Відображаються у прибутках/збитках	Відображаються в іншому сукупному доході, з можливим перекласифікуванням у прибутки/збитки при продажу	Відображаються через амортизацію вартості та відсоткові доходи/витрати
Волатильність прибутків	Висока	Низька (до моменту продажу активу)	Низька
Вплив на звіт про фінансовий результат	Безпосередньо впливає на чистий прибуток	Вплив через ОСІ, що знижує вплив ринкових коливань на основні показники прибутковості	Мінімальний вплив, стабільність грошових потоків
Застосування в реальних умовах	Спекулятивні активи, короткострокові операції	Довгострокові інвестиції в акції, стратегічні інвестиційні портфелі	Довгострокові кредити, облігації до погашення
Приклад фінансових інструментів	Деривативи, акції для спекуляцій	Акції непрофільних компаній, довгострокові інвестиційні портфелі	Облігації, що утримуються до погашення, кредити

Джерело: узагальнено автором на основі (МСФЗ 9, 2012; МСБО 32, 2012; НП(С)БО 13, 2001).

Визначення справедливої вартості фінансових інструментів є важливим, але водночас складним процесом через кілька ключових проблем, серед яких:

нестабільність ринкових умов, які можуть швидко змінюватися, що робить оцінку справедливої вартості вразливою до коливань. У разі виникнення та загострення економічних криз чи періодів суттєвих коливань ціни на активи можуть змінюватися кардинально, що ускладнює процес проведення оцінки;

низька активність ринку – коли не проводиться активний продаж фінансових інструментів на ринку, значно ускладнюється процес оцінки таких інструментів через нестачу необхідних даних. За таких умов можуть бути запроваджені підходи до оцінки з використанням моделей (дисконтованих грошових потоків), але надійність оцінки при цьому суттєво зменшується;

суб'єктивний характер оцінки – значна кількість способів оцінювання справедливої вартості потребує використання певних припущень та суб'єктивізму, зокрема стосовно очікуваних грошових потоків, рівня дисконту, ризиків, що може стати причиною помилок;

вплив ліквідності – для фінансових інструментів, що мають невисокий рівень ліквідності, складно провести оцінку за допомогою показника справедливої вартості, тому що ціна їх реалізації може бути суттєво відмінною від уявної справедливої вартості;

ризик невизначеності – під час оцінювання доцільно брати до уваги сукупність різноманітних ризиків, які здатні чинити вплив на поточну й майбутню вартість фінансового активу; чим більший ступінь невизначеності, тим складніше провести оцінку;

застосування різних стандартів оцінки – розрізняють певну кількість стандартів, які використовуються під час проведення оцінки справедливої вартості, однак їх трактування й практики впровадження можуть значно коліватися, що робить процес зіставлення результатів оцінки між компаніями чи державами світу більш складним.

Існує низка рекомендацій щодо дисконтування в умовах ризиків, які можуть бути використані суб'єктами господарювання.

По-перше, враховувати під час дисконтування грошових потоків важливо якомога більшу кількість ризиків, що в кінцевому результаті можуть вплинути на майбутню вартість фінансових інструментів (ринкові ризики, кредитні ризики, операційні ризики, а також ризики, пов'язані з ліквідністю). З огляду на означені ризики варто, використовувати поправки до базової ставки дисконту, які характеризують специфічні ризики, притаманні тому чи іншому фінансовому інструменту.

По-друге, задля зниження невизначеності вартості майбутніх грошових потоків доцільним до застосування видається сценарний підхід, який базується на проведенні оцінки декількох можливих варіантів розвитку подій (усталено виокремлюють базовий, оптимістичний, песимістичний). Для кожного сценарію варто присвоїти відповідну йому ймовірність, а кінцеву оцінку справедливої вартості сформулювати з урахуванням усереднених результатів за всіма опрацьованими сценаріями.

По-третє, процедура врахування високого ризику потребує додавання до стандартної ставки дисконту надбавки за ризик, що дасть змогу точніше здійснити оцінку ризикових фінансових інструментів, з погляду ймовірних втрат або ж прибутків, що можуть виникнути в

перспективі, наприклад, внаслідок ринкових коливань або нарощення невизначеності.

По-четверте, варто періодично проводити переоцінку ставки дисконту, не залишаючи її фіксованою протягом усього періоду утримання фінансового інструмента. Регулярний перегляд та коригування згідно з відповідними макроекономічними коливаннями або змінами ризик-профілю суб'єкта надасть змогу врахувати їх вплив та вчасно відреагувати, забезпечивши стабілізацію організації на ринку.

По-п'яте, задля уникнення суб'єктивних і забезпечення процесу прозорості оцінки варто за відсутності прямих даних для визначення ставки дисконту використовувати як орієнтир ринкові ставки для подібних фінансових інструментів або боргових зобов'язань.

По-шосте, проведення аналізу чутливості до зміни ставки дисконту надасть змогу не лише оцінити вплив на справедливу вартість інструмента коливання ставки, а й спрогнозувати альтернативні варіанти розвитку подій і пов'язані з ними ризики.

Потрібно зауважити, що питання визначення справедливої вартості фінансових інструментів мають тісний зв'язок з мінливістю активності ринку та його визначальних факторів, суб'єктивністю оцінок, що вимагає вірного обрання стратегії дисконтування, яка б якомога повніше враховувала усі можливі ризики.

На ризиковість процесу дисконтування також впливає поступове знецінення фінансових інструментів, а відповідно й нарощення потреби в оцінці потенційних кредитних збитків.

Загалом під знеціненням фінансових інструментів варто розуміти процес визнання того, що фінансовий інструмент (зокрема дебіторська заборгованість, кредити, облигації) втратив частину своєї вартості з причини не виправдано високого ризику неповнення боргових зобов'язань або погіршення платоспроможності партнера. Відповідно до МСФЗ 9 (2012), знецінення фінансових інструментів потребує оцінювання очікуваних кредитних збитків та відображення їх у фінансовій звітності з метою забезпечення прозорості ризиків. МСФЗ 9 вводить концепцію очікуваних кредитних збитків (*Expected Credit Losses, ECL*), яка є основою для визначення знецінення фінансових інструментів. Замість того, щоб чекати, коли виникнуть проблеми з неплатоспроможністю, суб'єкти господарювання повинні оцінювати потенційні збитки заздалегідь на основі майбутніх ризиків (МСФЗ 9, 2012).

Оцінка кредитних збитків здійснюється за допомогою двох основних моделей. Першою з них є загальна модель (3-ступенева), яка використовується для фінансових інструментів, таких як кредити та дебіторська заборгованість, крім тих, які потрапляють під спрощену модель.

Загальна модель складається з трьох стадій:

стадія 1: визнаються очікувані кредитні збитки за 12 місяців (інструменти, які ще не показали значного збільшення кредитного ризику).

стадія 2: очікувані кредитні збитки на весь термін активу (інструменти, для яких відбулося значне збільшення кредитного ризику, але які ще не є знеціненими).

стадія 3: очікувані кредитні збитки на весь термін активу (інструменти, що вже є знеціненими).

Перехід між стадіями залежить від збільшення кредитного ризику та необхідності оцінки збитків на весь термін дії фінансового інструмента.

Другою з них є спрощена модель, яка використовується для дебіторської заборгованості, орендних платежів та контрактних активів. Вона дозволяє визнавати очікувані збитки за весь термін фінансового інструмента з моменту його виникнення, не використовуючи стадійного підходу. Ця модель зменшує складність обліку для таких фінансових активів, дозволяючи суб'єктам уникати детального аналізу змін кредитного ризику на кожному етапі.

Оцінка кредитних збитків і знецінення фінансових інструментів є важливими елементами облікової політики, що дозволяють знизити ризики, пов'язані з непогашенням боргових зобов'язань. Загальна та спрощена моделі оцінки кредитних збитків забезпечують адаптивність процесу залежно від типу активів і ризикових факторів.

Порівняльний аналіз підходів до оцінки та переоцінки фінансових інструментів в обліку, зокрема МСФЗ та НП(С)БО в Україні, наведено в *табл. 3*.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз підходів до оцінки та переоцінки фінансових інструментів в обліку: МСФЗ та НП(С)БО в Україні

Критерій	Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ)	Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НП(С)БО)
Правове регулювання	МСФЗ 9 "Фінансові інструменти"	НП(С)БО 13 "Фінансові інструменти"
Категорії фінансових інструментів	Класифікація залежить від бізнес-моделі та характеристик грошових потоків. Основні категорії: фінансові активи, оцінені за амортизованою собівартістю; фінансові активи, оцінені за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (<i>FVOCI</i>); фінансові активи, оцінені за справедливою вартістю через прибутки або збитки (<i>FVTPL</i>)	Фінансові активи, утримувані для продажу; інвестиції, утримувані до погашення; дебіторська заборгованість
Первісна оцінка	За справедливою вартістю. Якщо фінансовий актив чи зобов'язання не оцінюється за справедливою вартістю через прибутки або збитки, вартість включає витрати на угоду	За справедливою вартістю, проте для окремих видів активів можуть використовуватися витрати на придбання
Подальша оцінка	Залежно від категорії активу: амортизована собівартість для активів, які утримуються для збору грошових потоків; справедлива вартість через інший сукупний дохід для активів, які утримуються для збору грошових потоків або продажу; справедлива вартість через прибутки або збитки для активів, які утримуються для торгівлі або спекуляції	Оцінка за справедливою вартістю використовується для активів, утримуваних для продажу, а для інших категорій використовується амортизована собівартість або витрати на придбання
Визнання знецінення	Використовується модель очікуваних кредитних збитків (<i>ECL</i>), яка враховує майбутні збитки та оцінює кредитний ризик на 3 стадіях: 12-місячні <i>ECL</i> , довгострокові <i>ECL</i> , і фактичні збитки	Визнання знецінення за принципом фактичного виникнення збитків, без використання моделі очікуваних збитків. Вартість активу знижується, коли існує реальна загроза його неповернення
Кредитні збитки	Вимагає оцінювати очікувані кредитні збитки з моменту первісного визнання фінансового активу, навіть якщо проблеми з неплатоспроможністю ще не виникли	Не містить детальних вимог до оцінки очікуваних кредитних збитків. Оцінка знецінення зазвичай здійснюється лише тоді, коли з'являються докази про погіршення фінансового стану боржника
Оцінка справедливої вартості	Використовується підхід за МСФЗ 13 "Оцінка справедливої вартості", що вимагає використання ринкових даних або моделей оцінки (дисконтовані грошові потоки, мультиплікатори) в разі відсутності активного ринку	Допускає оцінку справедливої вартості лише для активів, які можуть бути продані, а також для тих, що мають доступні ринкові дані. Використання моделей оцінки менш поширене

Критерій	Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ)	Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НП(С)БО)
Визнання прибутків/збитків від переоцінки	Прибутки або збитки від переоцінки на справедливую вартість визнаються або в прибутках/збитках (для інструментів <i>FVTPL</i>), або в іншому сукупному доході (для інструментів <i>FVOCI</i>)	Зміни вартості активів, утримуваних для продажу, відображаються в іншому капіталі до моменту реалізації, після чого визнаються в прибутках або збитках
Реструктуризація зобов'язань	Розглядається як модифікація фінансового зобов'язання з переоцінкою його справедливої вартості, і можливе визнання доходу або витрат у результаті реструктуризації	Містить менш детальні вимоги до реструктуризації зобов'язань, хоча зміни умов погашення можуть визнаватися як зміна умов договору, проте механізм оцінки менш складний

Джерело: узагальнено автором на основі (МСФЗ 9, 2012; МСБО 32, 2012; НП(С)БО 13, 2001).

Підходи МСФЗ є детальнішими, гнучкими та такими, що відповідають міжнародним вимогам ринкової економіки. Вони вимагають постійного переоцінювання вартості активів на основі ринкових даних та оцінки ризиків. НП(С)БО, хоча й забезпечують базові вимоги до обліку фінансових інструментів, є більш спрощеними та менш вимогливими щодо оцінки майбутніх ризиків і використання справедливої вартості.

3. Перспективи вдосконалення обліку фінансових інструментів в Україні

Пошук шляхів удосконалення оцінки фінансових інструментів в обліку в Україні, попри обставини, зумовлені воєнним станом, на сьогодні видається важливим завданням, позаяк в кінцевому результаті воно може сприяти підвищенню стабільності фінансової системи та нарощенню довіри інвесторів. Тож можна виокремити такі пропозиції:

- адаптація міжнародних стандартів і впровадження гнучких підходів щодо їх оцінки, що включатиме зокрема запровадження адаптованих міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) в господарську діяльність українських суб'єктів господарювання з урахуванням специфіки їх функціонування під час воєнного стану в Україні, наприклад, шляхом врахування процедур спрощеної оцінки справедливої вартості для фінансових інструментів;
- здійснення оцінки кредитних ризиків, зокрема через розробку спеціалізованих моделей, які враховуватимуть воєнні ризики та нестабільність і невизначеність ринку, базуючись на застосуванні сценарних аналітичних підходів для оцінки прогнозованих наслідків;
- проведення регулярного моніторингу фінансового ринку на основі спеціально сформованих або вдосконалених наявних механізмів для отримання актуальної інформації щодо цінових тенденцій, ліквідності та інших важливих факторів, що впливають на процес оцінки фінансових інструментів;
- удосконалення прозорості фінансової звітності шляхом деталізації розкриття ризиків, насамперед тих, що мають зв'язок з чинниками, пов'язаними з руйнівним впливом воєнних дій, а також визначення сили впливу означених ризиків на оцінку фінансових інструментів;
- розгортання державних програм фінансової підтримки для організацій, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні, а також надання консультаційних послуг суб'єктам господарювання з питань правильності ведення обліку та оцінки фінансових інструментів в умовах невизначеності;

- організація навчальних програм і семінарів для фахівців у сфері бухгалтерського обліку та фінансового менеджменту з метою підвищення їх кваліфікації та експертності щодо оцінки фінансових інструментів;
- налагодження співпраці з міжнародними фінансовими організаціями задля отримання експертної допомоги та консультацій з питань адаптації облікових стандартів і методів оцінки до умов воєнного стану в Україні;
- запровадження новітніх інформаційних технологій для автоматизації процесів обліку та оцінки, що дозволить знизити ризики виникнення помилок і загалом підвищити ефективність оцінки.

Значні зміни відбулися у Міжнародному стандарті фінансової звітності (МСФЗ) 9, що впливають на фінансові інструменти, їх класифікацію, оцінку та відображення в обліку. Ключові зміни зазначила Нагорна.

Класифікація фінансових активів: нові бізнес-моделі управління активами передбачають різні підходи до обліку на основі очікуваних грошових потоків. Активи оцінюються за амортизованою собівартістю, справедливою вартістю через інший сукупний дохід або через прибутки/ збитки.

Модель очікуваних збитків: впроваджено три етапи знецінення для визначення кредитних збитків – базовий, спеціальний та спрощений підходи, що передбачають аналіз кредитного ризику на дату первісного визнання активу.

Ретроспективне застосування: перехід на МСФЗ 9 вимагає ретроспективний підхід, що має нові розрахунки, опис моделей та перегляд розкриття інформації (Нагорна, 2022).

МСФЗ 9 надає роз'яснення щодо моменту дерогації фінансових зобов'язань, коли використовується електронний розрахунок, зокрема за допомогою цифрових платіжних систем. Це стало відповіддю на зростання популярності електронних платіжних рішень й певні складнощі у звітності (IASB, 2024).

Значний акцент робиться на питанні обліку інструментів у зв'язку з макроекономічними викликами разом з ризиками, пов'язаними з кліматичними змінами і політичними подіями, зокрема введення воєнного стану в Україні. У 2022 р. це спричинило зростання вимог стосовно розкриття інформації для організацій, які знаходяться під впливом сформованих торговельних відносин або системи інвестицій в регіоні, а також оновлених правил щодо гіперінфляції для країн, де інфляція набуває високих темпів (Baur, 2023).

До оновлених вимог МСФЗ 9 та МСФЗ 7 наразі належать розширені класифікаційні та оцінювальні підходи для активів, що містять ознаки ESG (екологічного, соціального та корпоративного управління), так названі "зелені" кредити. Впровадження змін здійснено з метою уточнення процедури оцінки вартості активів та обліку активів компаніями для забезпечення досягнення цілей, пов'язаних з ESG, ефективнішого управління кредитними та інвестиційними ризиками в межах обліку хеджування (IFRS) (KPMG, 2024).

Питання обліку активів і фінансової звітності актуалізуються з огляду на вплив факторів, пов'язаних з введенням в Україні воєнного стану, насамперед у напрямі формування рекомендацій щодо оцінки зменшення корисності активів, а також управління фінансовими ризиками (KPMG – Ukraine, 2022).

У 2023 р. МСФЗ *IASB* опублікував зміни до *IAS 32* для точнішої класифікації інструментів, що містять як боргові, так і капітальні характеристики, що стало важливим для поліпшення порівнянності фінансової звітності між компаніями (*IASB, 2023*).

Як зазначає Логвінов, фінансові інструменти відіграють ключову роль у розвитку транскордонного співробітництва, забезпечуючи необхідні ресурси та механізми для реалізації спільних проєктів і програм між країнами. В умовах глобалізації економіки ефективне використання фінансових інструментів (таких як кредити, гранти, інвестиції, гарантії та інші механізми) сприяє зміцненню економічних зв'язків, покращенню інфраструктури, стимулюванню інвестицій і сприянню сталому розвитку регіонів (Логвінов, 2024).

Яцун та Вдовенко (2024) наголошують на доцільності застосовувати фінансові інструменти сталого розвитку, такі як зелені інвестиції, зелені облігації та імпакт-інвестування, які сприяють фінансуванню проєктів з екологічною та соціальною спрямованістю.

Зазначені зміни та нововведення повинні врахуватись при здійсненні облікової ідентифікації та оцінки фінансових інструментів вітчизняними суб'єктами господарювання.

Висновки

Отже, під поняттям "облікова ідентифікація та оцінка фінансових інструментів" розуміють процеси визначення та оцінювання фінансових активів, зобов'язань і інструментів капіталу підприємств з метою забезпечення їх ефективного використання у фінансовій звітності. Це передбачає вибір бізнес-моделей управління, які сприяють стабільності грошових потоків і мінімізації ризиків. Необхідність удосконалення підходів до оцінки фінансових інструментів зумовлена впливом таких глобальних і локальних чинників, як економічна невизначеність, інфляція, курсові коливання, вплив військових дій та інші виклики.

У ході дослідження підтверджено, що врахування змін у стандартах обліку та оцінки фінансових інструментів, адаптація підходів до їх управління відповідно до викликів глобалізації, цифровізації та економічної нестабільності, а також удосконалення методик оцінки позитивно впливають на прозорість фінансової звітності та ефективність управління фінансовими ризиками.

За результатами дослідження доведено, що коректна оцінка фінансових інструментів та їх відображення у звітності потребують застосування адаптованих стандартів, цифрових технологій та математичного моделювання. Особливу увагу слід приділяти використанню моделей оцінки справедливої вартості, обліку ризиків і прогнозування їх впливу на фінансові результати.

Констатовано, що процес удосконалення оцінки фінансових інструментів в обліку в Україні, попри обставини, зумовлені кризовими тенденціями розвитку економіки України, має бути комплексним та базуватися на поєднанні низки зазначених інструментів щодо покращення підходів до їх обліку, що дасть змогу забезпечити більш точне та надійне оцінювання фінансових інструментів та сприятиме повоєнному економічному відновленню нашої держави.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на розвиток інструментів цифровізації облікових процесів фінансових інструментів, адаптацію міжнародних стандартів до національних умов, а також удосконалення методик оцінки та управління ризиками, зокрема кредитними та ринковими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ/REFERENCE

Baur, David (2023, January 9). <i>IFRS: December 2022 year-end accounting reminders</i> . https://www.pwc.ch/en/insights/accounting/ifrs-december-2022-year-end-accounting-reminders.html	
IASB. (2023). IASB publishes proposed amendments regarding financial instruments with characteristics of equity. <i>The International Accounting Standards Board</i> . https://www.iasplus.com/en-ca/news/part-i-ifs/november-2023/iasb-publishes-proposed-amendments-regarding-financial-instruments-with-characteristics-of-equity	
IASB. (2024). IASB issues narrow-scope amendments to classification and measurement requirements for financial instruments. <i>The International Accounting Standards Board (IASB)</i> . https://www.ifrs.org/news-and-events/news/2024/05/iasb-issues-amendments-cmfi-ifs7-ifs9/	
KPMG – Ukraine. (2022). Облік та фінансова звітність під час війни. <i>Klynveld Peat Marwick Goerdeler</i> . https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases/2022/05/oblik-ta-finansova-zvitnist-pidpryemstv-pid-chas-viyny.html	KPMG – Ukraine. (2022). Accounting and financial reporting during wartime. <i>Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG) Ukraine</i> . https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases/2022/05/oblik-ta-finansova-zvitnist-pidpryemstv-pid-chas-viyny.html
KPMG. (2024). Q2 2024 new IFRS® Accounting Standards and amendments: Are you ready? <i>Klynveld Peat Marwick Goerdeler</i> . https://kpmg.com/us/en/articles/2024/ifrs-accounting-standards-amendments.html	
Бурденко, І. М. (2006). Фінансові інструменти: особливості їх класифікації. <i>Актуальні проблеми економіки</i> , (4), 24–31.	Burdenko, I. M. (2006). Financial instruments: features of their classification. <i>Actual Problems of Economics</i> , (4), 24–31.
Логвінов, П. В. (2024). Фінансові інструменти та їх роль у транскордонному співробітництві. <i>Ефективна економіка</i> , (7). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_7_52	Lohvinov, P. V. (2024). Financial instruments and their role in cross-border cooperation. <i>Efficient economy</i> , (7). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_7_52
МСБО 32. (2012). Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32. Фінансові інструменти: подання. <i>Офіційний сайт Верховної Ради України</i> . https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text	IAS 32. (2012). International Accounting Standard 32. Financial Instruments: Presentation. <i>Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine</i> . https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text
МСФЗ 9. (2012). Міжнародний стандарт фінансової звітності 9. Фінансові інструменти. №929_016 від 01.01.2012 р., зі змінами та доповненнями. <i>Офіційний сайт Верховної Ради України</i> . https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text	IFRS 9. (2012). International Financial Reporting Standard 9. Financial Instruments. No. 929_016 dated 01.01.2012, as amended. <i>Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine</i> . https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text
Нагорна, Ю. (2022). Огляд МСФЗ 9. <i>Національний банк України</i> . https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MSFZ_9_Review_pr_2022-09-06.pdf?v=5	Nahorna, Yu. (2022). IFRS 9 Review. <i>National Bank of Ukraine</i> . https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MSFZ_9_Review_pr_2022-09-06.pdf?v=5
Назарова, К., & Задніпровський, О. (2018). Аудит оцінки фінансових інструментів. <i>Вісник Київського національного торговельно-економічного університету</i> , (4), 85–97.	Nazarova, K., & Zadniprovs'kyi, O. (2018). Audit of valuation of financial instruments. <i>Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics</i> , (4), 85–97.
НП(С)БО 13. (2001). Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти". <i>Офіційний сайт Верховної Ради України</i> . https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text	NAR(S) 13. (2001). National Accounting Regulation (Standard) 13 "Financial Instruments". <i>Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine</i> . https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text
Пилипенко, Л. М., & Демська, Ю. В. (2020). Вплив облікової політики щодо фінансових активів на фінансово-майновий стан і результати діяльності компаній. <i>Прийзовський економічний вісник</i> , 1(18), 300–304. https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-52	Pylypenko, L. M., & Demska, Yu. V. (2020). The impact of accounting policy for financial assets on the financial and property status and performance of companies. <i>Pryazovskyi economic herald</i> , 1(18), 300–304. https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-1-52
Попко, С., & Лукова, О. (2023). Методологічний компонент удосконалення оцінки довгострокової заборгованості як фінансового інструменту. <i>Облік і фінанси</i> , (3), 12–20. https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-3(101)-12-20	Popko, Ye., & Lukova, O. (2023). Methodological component of improving the assessment of long-term debt as a financial instrument. <i>Accounting & Finance</i> , (3), 12–20. https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-3(101)-12-20

Рапа, Н. (2023). Фінансові інструменти та особливості їх оцінки. <i>Міжнародна науково-практична конференція "Розвиток соціально-економічних систем в геоеконічному просторі"</i> , 102–103.	Rapa, N. (2023). Financial instruments and features of their evaluation. <i>International Scientific and Practical Conference "Development of Socio-Economic Systems in Geoeconomic Space"</i> , 102–103.
Снігурська, Л. П. (2017). Оцінка активів з метою формування резервів під зменшення корисності за МСФЗ 9 "Фінансові інструменти". <i>Ефективна економіка</i> , (7). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_7_20	Snihurska, L. P. (2017). Valuation of assets for the purpose of forming provisions for impairment under IFRS 9 "Financial Instruments". <i>Efficient economy</i> , (7). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_7_20
Шепелюк, В. А., & Юнацький, М. О. (2019). Дисконтування як фінансовий інструмент вартісної оцінки об'єктів обліку: проблеми реалізації в умовах МСФЗ. <i>Вчені записки університету "КРОК". Серія: Економіка</i> , (2), 80–84. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-80-84	Shepeliuk, V. A., & Yunatskiy, M. O. (2019). Discounting as a financial instrument for the valuation of accounting objects: implementation problems under IFRS. <i>Scientific Notes of the University "KROK" (Economic Sciences)</i> , (2), 80–84. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-80-84
Яцун, А., & Вдовенко, Н. (2024). Фінансові інструменти сталого розвитку в аспекті моделювання аграрного сектору економіки України. <i>Acta Academiae Beregsasiensis. Economics</i> , (5), 230–245.	Yatsun, A., & Vdovenko, N. (2024). Financial instruments of sustainable development in the aspect of modeling the agricultural sector of the economy of Ukraine. <i>Acta Academiae Beregsasiensis. Economics</i> , (5), 230–245.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Карзун, Д. (2025). Облікова ідентифікація та оцінка фінансових інструментів. *Scientia fructuosa*. 2(2025). 105–119. [https://doi.org/10.31617/1.2025\(160\)06](https://doi.org/10.31617/1.2025(160)06)

Надійшла до редакції 04.03.2025.

Прийнято до друку 18.03.2025.

Публікація онлайн 11.04.2025.